

При разработке методического материала необходим учет языковой доступности текста, учет знания учащимися исторической действительности; учет коммуникативных потребностей учащихся и их интереса к чтению художественных произведений; учет читательского опыта на родном языке и уровня культурного развития учащихся.

Основной целью работы над художественным текстом «Джамиля» является раскрытие его идейного содержания, выраженного в образно-художественной форме, художественной ценности произведения.

В результате правильной организации обучения учащиеся приобретают общие умения чтения художественного текста, совершенствуют знание языка, знакомятся с творчеством великого писателя Ч.Т. Айтматова, в перспективе готовятся к самостоятельному чтению произведения писателя в оригинале на продвинутом этапе обучения.

Мырзадаирова Д.Ш.,
М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз
Экономикалык университетинин
Мамлекеттик жана расмий тилдер
кафедрасынын доценти, п.и.к.

Ч.АЙТМАТОВДУН «АК КЕМЕ» ПОВЕСТИНДЕГИ БАЛАНЫН ОБРАЗЫ

Бул аталган макалада заманыбыздын залкар жазуучусу Ч.Айтматовдун «Ак кеме» чыгармасындагы баланын образы аркылуу руханий жан дүйнөсү, эртеңки жашоо, ата жана баланын орду, жаратылыш жөнүндө баяндалат.

Түйүндүү сөздөр: адамгерчилик, жашоо, көрө албастык, байлык, адам, бала.

В произведении Ч. Айтматова «Белый пароход» через образ мальчика передается внутренний мир человека. Говорится о будущем, о роли отца и сына в жизни и о природе.

Ключевые слова: человечность, жизнь, зависть, богатство, человек, мальчик.

In the work by Ch. Aitmatov. «White Breed» through the image of the boy is passed the inner world of the man. It is a question of the future, the role of father and son in the life and about the nature.

Key words: humaneness, humanity, a life, envy, wealth, human, boy.

Ч. Айтматовдун ар бир чыгармасында кыргыз үй-бүлөсү, атанын орду, эненин орду, салт-санаа, үрп-адат, уламыштарда камтууга аракеттенгендигин ар бир студент билүүсү керек. Атанын бала турмушундагы орду, атанын бийиктиги, анын жоктугу Бала үчүн канчалык оор экендигин айткысы келген «Ак кеме» повестин талдоого өтөбүз. Чыңгыз Айтматов өзү атасынан эрте калып, ата мээримине чаңкаган. Ошол себептен «Ак кеме» повестинде Баланын образы аркылуу, «Эрте жаздагы турналарда» Султанмураттын, «Деңиз бойлой жорткон Ала-Дөбөт» чыгармасында Киристин, «Атадан калган туяк» чыгармасында Авалбектин образдары аркылуу атанын орду кандай экендигин чагылдырууга аракеттенген.

Биз бүгүн сөз кыла турган «Ак кеме» чыгармасы өткөн кылымдын 70-жылдары эле жарык көрсө да өз актуалдуулугун ушу мезгилге чейин жогото элек. Тескерисинче, жазуучубуздун көрөгөчтүгүнөн учурда атасыз өскөн балдардын саны көбөйгөнүн көрүүгө болот. Ал постсоветтик мезгилде ата-эненин мээримине зар болгон наристелер азыркы мезгилге салыштырганда азыраак кездешсе керек.

Журналисттер менен маектешүүдө «... кинолоруңуздун ичинен кайсынысы жаныңызга жакыныраак? – деп сураганда – «Ак кеме», андан кийин «Деңиз бойлой жорткон ала дөбөт»¹ деп жооп берген жери бар. Демек «Ак кеме» тасмасы өзүнүн көңүлүнө толгон чыгарма гана болбостон өзү аралашып жүрүп тарттырган тасма да жакшы чыккан болсо керек. Учурдагы белгилүү кинорежиссер Болот Шамшиев ал учурда болгону отуздун ортосунда болгондугуна карабастан «Ак кеме» тасмасын тартууга белсинген. Анткени совет мезгилинин идеологиясында мындай чыгарма жаралганда көптөгөн талаш-тартыштарды пайда кылган. Орозкулдай аракеттерге бул коомдо орун жок эле. Тасмага «Совет бийлиги чагылдырылбай калды» деген сындар айтылган. Ошого карабастан кино жалпы көрүүчүлөр ичинен өз ордун таап азыркы кезге чейин элдин сүймөнчүлүктүү тасмаларынын катарын толуктап келе жатат. Ошол себептен ар кандай пикирлер айтылган. Сындар жазылган. Окуя баланын жана үч үй бүлөнүн тегерегинде өрчүп-өнүгөт. Бул чыгарма аркылуу кыргыздын «кой оозунан чөп албаган» момун карыясын, тажаал кемпирин, аракеч күйө баласын, эч нерсе менен иши жок, үй-бүлө түйшүгү эмне экендигин түшүнгүсү келбеген Сейдакматтын, «жашоо ушул экен» деп Орозкулдан кетип кала албаган Бекейдин, жашоосун Сейдакматка байлаган Гүлжамалдын образдары менен бүткүл кыргыз элинин проблемасын берүүгө аракеттенген. Баланын жан дүйнөсү таза, таятасынын жомогу ал үчүн бийик, ал алып берген портфель да өзгөчө сыйкыры бар сыяктуу. Кечке зериккенде балык болуп көлгө түшкүсү келет. «Ээр ташы», «танке ташы» менен алектенет, анын дүрбүсү менен алыстарды байкайбыз, жада калса чөптөр менен чабышабыз. Чөптөрүнөн душмандарды издейт. Аларды ары бери чуркаган сайын чаап өтөт, бирок Балага өчөшкөнсүп алар кайра тура калгансыйт.

Ата мээримин бала үчүн өтө бийик. Бала – атасын көрүү үчүн балык болуп Ак кемеге сүзүп барууга даяр. Аны менен кыялында баарлашат. Өзүнүн максат-тилектерин атасына айтып түгөтө албайт. Атасы аны кубануу менен тосуп алат. Бул анын кыялы. Ошентсе да бул жомогун эч кимге айтпастан өз кыялында жаратып алган.

«Бала атасын да, апасын да билбейт. Эс тартканы аларды эч көргөн эмес. Бирок атасы Ысык-Көлдө матрос болуп иштээрин, аны менен ажырашкандан кийин апасы баланы төркүнүнө таштап шаарга кетип калганын билет. Ошо кеткен боюнча жоголду»². Бала атасы менен апасын экөөнү бирдей көрбөгөн, бирок апасы тууралуу оюна келбейт. Анын чоң шаарда жашаганын таятасынан укса да барып жолугууга ниеттенбейт. «Андай болсо, атам жанагы ак кемедө матрос тура», - деп ойлоп койгон бала»³. Эми мындан ары ал дайыма ушу атасына жолугууну максат кылып алды. Кандай жол менен болсо да атама жолуксам деп кыялданат, анан «Бала болсо атасына көргөн-билгенин, жашоо-турмушун бүт төкпөй-чачпай айтып берет»⁴. Анын ой кыялы, жомогу – атасы. Чыгарманын башталышында «Баланын эки жомогу болоор эле» деп башталат. Анын биринчи жомогу таятасы Момун айтып берген Бугу Эне жөнүндө жомок. Аны бала канча укса да тажабайт. Кыргыздар жок болуу коркунучунда турганда ушу бугулар бир кыз, бир жигитти ушу Ысык-Көлдүн жээгине алып келип багып, ошондон тукум улагандыгын канча түйшүк менен жеткирбеди беле. Ошондон баштап анын аң сезиминде Кыргыз эли үчүн Бугу жашоонун символу болуп калды.

¹ Айтматов Ч. 5-том. – Б., 1999. 548-бет.

² Айтматов Ч. 2-том. – Бишкек, 1999. 280-бет.

³ Ошол эле китепте, 292-бет.

⁴ Ошол эле китепте, 293-бет.

Баланын дүйнөгө болгон көз карашы таза. Жада калса мас болуп келе жаткан Орозкулду да «Ысыктан башы ооруган го»¹ - деп ойлойт. Орозкулдун жини келген себебин баласынын жоктугуна байланыштырат. Эгер Бугу Эне алтын бешик менен бала алып келсе эле анын жини таркап каларына ишенет. Бала – ойноок, кыялкеч, көздөрү балыкка окшош, ошондуктан балыкка айланганда да көздөрүм ошол бойдон калса деп кыялданат. Бала туш тарабы бийик тоолор, карагайлуу токойлор, тунук булак суулары менен курчалып кардондо жашайт. Анын көз карашы, дүйнөгө болгон мамилеси ошо Ала-Тоонун таза абасындай, тунук суусундай. Ал жаратылыш менен тыгыз байланышта, алар менен ойнойт, сырдашат, анан чабыша да кетет. Жада калса кылымдар бою кыймылдабай турган таштарга «жан» киргизет. Бала – жаратылыштын тазалыгынын символу. Ал жомокко ишенет. Бугу Эне барда кыргыз эли жашайт деген ишеним бар. Студенттерди мекенин сүйүүгө, анын кооздугу менен сыймыктанууга, мөңгүлөрүн сактоого, тунук булактын суусунун кадырына жетүүгө тарбиялашыбыз керек. Кыргызстанды туристтик өлкө кыла турган болсок, анда ошо Бала жүргөн Кардон сыяктуу жерлерибиз менен өнүктүрүүгө боло тургандыгын айтууга болот.

Жазуучу бул чыгармасында өзүн жазуучулук жөндөмдүүлүгү аркылуу жаратылыш көйгөйүн көтөрүүгө аракеттенген. Жетимишинчи жылдары кыргыз жергесинде жаратылыш көйгөйү жарала элек болгон. Бирок ошого карабастан жазуучу өз мифологиялык чыгармаларында, уламыштарында, жалпы эле чыгармаларда экологиялык маселелерди чагылдырган. Ошондуктан «Дүйнөлүк коомчулук Ч.Айтматовдун чоң сүрөткер гана эмес, кеңири көз караштагы чыгаан публицист, жалпы адамзаттык масштабдагы гуманист жана тынчтыктын активдүү күрөшүүчүсү экендигине биротоло ишенишкен»² деп белгилешет.

Чыгармада үч үй, үч аял, үч эркек, үч бугу, баланын үч буюму, үч ташы бар. Кыргыз түшүнүгүндө 3,7,9 деген сандар ыйык сан катары санашат. Ошол себептен бул чыгармада да үч санынын кайталанып колдонулушу бекеринен болбосо керек.

Баланын таятасы Момун – кыргыз карыяларына мүнөздүү сапаттарды алып жүрүүчү инсан. Ал эч кимге зыяны жок, эч качан, эч кимге таарынган да эмес, эч кимге жамандык да калабайт. Ким кайда жумшаса «куп» деп кете бергендиктен эл аны «элпек Момун» деген лакап да коюп алган. Бирок Бугу уруусунун аш-тойлору Момунсуз өтпөйт. «Бугулуктардын баарын бир тууганым деп билет». Кичүүлөр «шакабалап» кетишсе да таарынбайт. Жада калса күйөө баласынын айтканын эки дебестен аткарат. Өз ичинен «ичип келсе да жинденет, эртеси башы ооруса да, сиркеси суу көтөрбөй калат. Эмне үчүн адам баласы ушундай болуп кетер экен?»³ деп коёт. Студенттер менен биргеликте адам мүнөзү деген сын атоочту түшүндүрүүдө пайдаланса болот. Адам кандай сапаттарга ээ болуусу керек? Же болбосо жазуучубуз өзү белгилеп кеткендей «Канткенде адам улуу адам болот», же болбосо, «Адамга эң кыйыны күн сайын адам болуу» деген түшүнүктөрдүн тегерегинде ой бөлүшүү.

Адабияттар:

1. Муратов А. Ч.Айтматовдун «Кылым карытар бир күн» романынын үйрөнүүнүн айрым маселелери. – Ф., Мектеп, 1988.
2. Абдыкадырова Г.К. Ч.Айтматовдун «Ак кеме» повестинин сюжеттик концепциясы.
3. Айтматов Ч. 5 томдон турган чыгармаларынын жыйнагы 2-том. – Б., 1999.
4. Айтматов Ч. 5 томдон турган чыгармаларынын жыйнагы 5-том. – Б., 1999.
5. Дүйшөнбаев П., Дүйшөнбаев М. Чыңгыз Айтматовдун экологиялык этикасы. – Б., 2005.

¹ Ошол эле китепте, 283-бет.

² Дүйшөнбаев П., Дүйшөнбаев М. Ч.Айтматовдун экологиялык этикасы. – Б., 2005.

³ Ошол эле китепте, 319-бет.